

ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ: ΜΙΑ ΝΗΣΙΔΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ

Λένα Λαμπρινού

Αρχιτέκτων - Αρχαιολόγος - ΜΑ Αναστηλώσεις Μνημείων

Η Μάνη, ένα κόσμος σιωνηλών μνημμάτων άλλης εποχής, μας εκπλήσσει για το μοναδικό τοπίο της αλλά και το μέγεθος της εγκατάλειψής της. Ο επισκέπτης έχει την αίσθηση ότι πατά έναν τόπο πέτρας και ερημιάς, γοητευτικό μάρτυρα παράξενου παρελθόντος. Άλλοτε κοιτίδα μαχητών, τόπος αντίστασης και καταφύγιο ελεύθερων κατοίκων, αλλά και πειρατών, διατηρεί τη φήμη της ακόμα και στον αιώνα μας, παρ' όλη την διάτρησή του κοινωνικού της μοντέλου.

Στο νοτιότερο τμήμα της Πελοποννήσου, αλλά και ολόκληρης της Βαλκανικής χερσονήσου, το βουνό του Ταυγέτου βουτά, αλλού απότομα, αλλού κλιμακωτά, στη Μεσόγειο, σχηματίζοντας την βραχώδη και άνυδρη χερσόνησο της Μάνης. Η περιοχή εκτείνεται σε μια έκταση 1000 τετρ. χλμ., ενώ τα όρια της, πάντα ασαφή προς βορράν, έχουν επεκταθεί με τα χρόνια, εντάσσοντας στη Μάνη και τις περιοχές βόρεια του Οπύλου, προς τη Μεσσηνία. Η περιοχή χωρίζεται από τον Ταυτέο στη Δυτική ή Σκιερή Μάνη, και στην ανατολική ή Προσηλιακή. Τον 17ο αι. οι Ενετοί χώρισαν τη Μάνη σε *Alta Maina* (Πάνω ή Βόρεια Μάνη) και *Bassa Maina* (Κάτω ή Νότια Μάνη), ενώ τα βορειοανατολικά τμήματα λέγονταν Βαρδούνια και δεν συγκαταλέγονταν στη Μάνη. Από τον 18ο αι. οι πηγές δίνουν διαφορετικό χωρισμό: το νοτιοδυτικό τμήμα, σαν *Μέσα Μάνη* ή *Κακαβουλία*¹, και το βορειοδυτικό, βορείως του Οπύλου, σαν *Έξω Μάνη* ή *Μεσηνιακή*. Το μεγαλύτερο τμήμα της *Bassa Maina* ή Κάτω Μάνης είναι ιδιαίτερα βραχώδες, παρόλο που τη δυτική της ακτή διατρέχει μια στενή πεδιάδα, πλάτους 2-3 χιλ., η οποία ξεκινά βορείως του Οπύλου και φτάνει μέχρι το νοτιότερο σημείο της χερσονήσου, το ονομαζόμενο Εμπρός (όνομα της ΝΔ. Μάνης). Σ' αυτή την πεδιάδα βρίσκονται οι περισσότεροι οικισμοί, ενώ κατά μήκος της ανατολικής ακτής ο βράχος πέφτει απότομα στη θάλασσα και οι οικισμοί είναι λίγοι.

Κοινωνικές δομές και κτιστό περιβάλλον

Έως και το τέλος του προηγούμενου αιώνα, η Μάνη συγκέντρωνε πολυάριθμο πληθυσμό. Ο 16ος και ο 17ος αι. ήταν αιώνες μεγάλης πληθυσμιακής αύξησης, κυρίως στο νότιο τμήμα της, παρόλο που είναι το περισσότερο δασωτό και άγονο. Η αύξηση αυτή, που δεν εξηγείται από τον πλούτο της γης, έχει τις αιτίες της στην πολιτική κατάσταση της χώρας, μια και η *Bassa Maina* παρέμεινε έως και τον 18ο αι. το μόνο τμήμα της ηπειρωτικής Ελλάδας εκτός της οθωμανικής εξουσίας. Η κοινωνική διάρθρωση της Μάνης συνέχιζε να είναι μεσαιωνική μέχρι και τον αιώνα μας, με φεωδιστική διάρθρωση, δόσκαμπη και ιεραρχικά χαρακτηριστικά, φαινόμενο που μπορεί να αποδοθεί στη χωρική απομόνωση, λόγω μορφολογίας του εδάφους, και σε οριακές επιλογές επιβίωσης,

λόγω συνθηκών. Σήμερα, αυτή η πολύ ιδιαίτερη περιοχή έχει χάσει το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της σε εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, ενώ διατηρεί ακόμα, κατά μεγάλο μέρος, το παραδοσιακό της περιβάλλον.

Η περιοχή παρουσιάζει κατοίκηση από την Παλαιολιθική περίοδο. Οικισμοί στη Μάνη αναφέρονται ήδη στα ομηρικά έπη. Σύμφωνα με τις πηγές, υπήρχε πάντα εκεί η πίστη ότι ο αυτόχθον πληθυσμός με δωρική καταγωγή είχε απομνησθεί στην Μέσα και την Κάτω Μάνη, στην περιοχή όπου συναντούμε τους αρχαιότερους τύπους κατασκευών.

Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της περιοχής και των κατοίκων της Μάνης διαφαίνεται από τον 9ο αι., όταν η περιοχή αναφέρεται για πρώτη φορά ως *Μαίνη* ή *Μάνη* από τους Βυζαντινούς. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, τον 10ο αι., περιγράφει πώς, κατά τη βασιλεία του παππού του Βασιλείου, εκχριστιανίστηκαν οι άγριοι και

πολεμοχαρείς κάτοικοι της περιοχής της Μάνης. Από αυτή την περίοδο του εκχριστιανισμού έχουμε εκκλησίες και οχυρώσεις, που δείχνουν μια περίοδο ευφορίας και ανάπτυξης, αλλά και επιρροές από την κεντρική Ελλάδα και την Κωνσταντινούπολη. Κατά τη σύνομη Φραγκοκρατία του 13ου αι. (1249-1262), οι Φράγκοι έκτισαν ή επιδιόρθωσαν τα φρούρια σε όλη τη Μάνη, κατανοώντας τη στρατηγική σημασία της χερσονήσου. Έχει υποστηριχτεί ότι ο φεουδαλικός χαρακτήρας της μανιάτικης κοινωνίας έχει τις ρίζες του σε Ελληνοφράγκους ευγενείς (από το Νίκι, στην κεντρική Πελοπόννησο) που είχαν εγκατασταθεί στη δυτική Μάνη.

Με την επανάκτηση της χερσονήσου από τους Βυζαντινούς, το 1263, και καθ' όλη την υστεροβυζαντινή περίοδο του 13ου -15ου αι., η Μάνη ανήκει στο Δεσποτάτο του Μυστρά και αποκτά νέα σημασία. Οι προστριβές πάντως με τη βυζαντινή διοίκηση είναι συχνές και υποδεικνύουν την ύπαρξη **ισχυρής τοπικής εξουσίας**.

Όταν το 1460 ο Μυστράς πέφτει στους Οθωμανούς, η Μάνη δεν παραδίδεται. Συνεχίζει να αποτελεί καταφύγιο για ανθρώπους κυνηγημένους από όλη την Ελλάδα και ο πληθυσμός της τον 16ο αι. ανέρχεται σε 30.000 κατοίκους. Οι Τούρκοι ενδιαφέρονται να διαφυλάξουν τα σύνορα με την περιοχή αυτή, και ως τον 18ο αι. δεν καταφέρνουν ποτέ να κατακτήσουν την άνομη όσο και άγονη περιοχή της Bassa Maina.

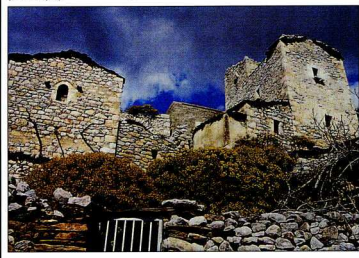
Κατά τον 17ο αι. υπάρχει μεγάλη δημογραφική κρίση στην Πελοπόννησο εξαιτίας επιδημιών, πειρατικών επιδρομών, και των συνεχών προστριβών μεταξύ Ενετών και Τούρκων, αλλά και λόγω σοβαρών κλιματολογικών διαταραχών, σύμφωνα με κάποιους μελετητές. Συνέπεια όλων αυτών ήταν μια σειρά μεταναστευτικών προσπαθειών, όπου σε μερικές περιπτώσεις ολόκληρα χωριά φεύγουν προς τη Δύση, συνήθως σε περιοχές ενετικές, αναζητώντας περισσότερο ειρηνική και εύφορα εδάφη. Είναι καταγεγραμμένο ότι Μανιάτες εγκαταστάθηκαν στην Κορσική, την Τοσκάνη, την Νότια Ιταλία και τη Σικελία σε όλη τη διάρκεια του 17ου αι. και κυρίως την περίοδο 1630-1690 (Κόμης, 1995). Με τη φήμη τους ως ατρόμητων μαχητών, οι Μανιάτες προσέφεραν τις υπηρεσίες τους σε δυτικά στρατιωτικά σώματα ως μισθοφόροι,

ονομαζόμενοι **Stradioti**. Κατά τη **δευτέρα Ενετοκρατία** (1675-1715), έχουμε ειρήνη και ανάπτυξη στην περιοχή (και συχνές πληθυσμιακές απογραφές) καθώς και την ίδρυση του θεσμού των **καπετανίων** από τους Ενετούς στη Βόρεια Μάνη, που θεωρήθηκε ως ο καλύτερος τρόπος διακυβέρνησής της, χρησιμοποιώντας τους τοπικούς αρχηγούς σε ένα οργανωμένο φεουδαλικό σύστημα.

Κατά την, ονομαζόμενη, **δευτέρα Τουρκοκρατία**, μετά το 1715 (1715-1821), έχουμε ένα ιδιαίτερο καθεστώς στη Μάνη, το οποίο περιλαμβάνει **αυτονομία** και **δικαίωμα οπλοφορίας**, σε αντάλλαγμα της **καταβολής ετήσιου φόρου** στους Οθωμανούς. Ο 18ος αι. καλείται ο "χρυσός" αιώνας της Μάνης. Ενώ η πειρατεία ανθεί, η εξουσία των **καπετανίων** εδραϊώνεται και μορφοποιείται η κοινωνική διάρθρωση. Η εμπορική ευημερία και η πολιτιστική άνθοση είναι χαρακτηριστικές. Η συμμετοχή σε διάφορες απελευθερωτικές προσπάθειες, σύμφωνα με το πνεύμα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού του 18ου αι., εναλλάσσεται με εμφύλιες διαμάχες τοπικού επιπέδου. Η συμμετοχή των Μανιατών στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821 είναι καταλυτική, μια και η πρώτη διακήρυξη έγινε στην πρωτεύουσα της Μάνης, Αρσέσπολη. Η ίδια όμως αυτή διάθεση αυτονομίας οδήγησε σε συνεχείς προστριβές με την κεντρική εξουσία του νεοϊδρυθέντος κράτους, με αποκορύφωμα τις εξεγέρσεις του 1860-70, οι οποίες οδήγησαν εντέλει σε πρακτική νίκη και στην καταστροφή όλων των ανώτερων τμημάτων των πύργων, σαν απόδειξη υπακοής των Μανιατών στον βασιλέα της Ελλάδος.

Κατά τη διάρκεια του 20ού αι., και κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, "**... η πληθυσμιακή πτώση της Μάνης παίρνει τις αναλογίες εδδόου...**" (Ανδρομέδας, 1962). Η μορφολογία του εδάφους δεν εννοούσε την εκμηχάνιση της γεωργίας και η περιοχή πραγματικά ερημώνεται. Οι περισσότεροι από τους Μανιάτες είχαν προορισμό τον Πειραιά. Είναι τα χρόνια του '50, τα χρόνια της εκρηκτικής αστυφιλίας της χώρας μας. Όμως, ήδη από τη δεκαετία του '60 αυξάνεται το ενδιαφέρον των μελετητών που κάνουν λόγο για "**παρόδοση**", **ρίζες, λαϊκή αρχιτεκτονική**. Για την επιρροή του ρεύματος αυτού θα κάνουμε λόγο πιο κάτω.

Πύργος: α Μάνης, β Τοσκάνης (Ιταλία), γ, δ Μυστράς.

κρούς οικισμούς των 1-3 γενών. Από την άλλη, στην Πάνω Μάνη (Alta Maina) συναντώνται σχετικά μεγάλοι συνοικισμοί, σύμφωνα πάντα με τα μεγέθη της εποχής. Η Κάτω Μάνη, στις ενετικές και τουρκικές απογραφές, παρότι με μικρούς οικιστικούς πυρήνες, φαίνεται να είναι ιδιαίτερα πυκνοκατοικημένη σε σύγκριση με την Άνω Μάνη, όπου η συγκέντρωση της γης είναι στα χέρια ολιγαρίθμων γαιοκτημόνων. Οι διαφορές αυτές σε μορφές και δομές σχετίζονται με τον άγονο και ορεινό χαρακτήρα της κάτω Μάνης, μια και η συγκέντρωση πληθυσμού συνήθως ταυτίζεται με συγκεκριμένες αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Η Κάτω Μάνη δεν μπορούσε να αποφέρει ιδιαίτερη παραγωγή ώστε να προσελκύσει πληθυσμό σε μεγάλους οικισμούς, αλλά επαρκούσε μόνο για μικρές "οικογενειακές" μονάδες.

Η κυρία Κατερίνα, από τους ελάχιστους μόνιμους κατοίκους στη Βάθεια.

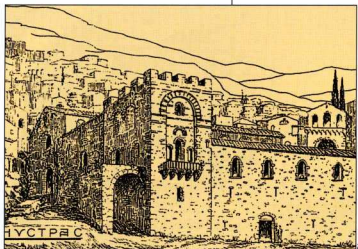
Το περιβάλλον της **γεωγραφικής απομόνωσης και της εδαφικής λιτότητας** στην Κάτω Μάνη ευνόησε την οικονομική και κοινωνική στασιμότητα και την επιβίωση, μέχρι κρισιμότητας, του συστήματος των γενών. Η άγονη και περιορισμένη έκταση της γης οδήγησε σε ανταγωνισμούς μεταξύ των ομάδων για την εκμετάλλευσή της και σε συχνές προστριβές για εδαφικά ζητήματα ανάμεσα στα διάφορα γένη. Ο χαρακτήρας των οικισμών ήταν αγροτοκτηνοτροφικός, ενώ άλλες, παράνομες, πλην προσοδοφόρες, ασχολίες, όπως η πειρατεία ή η ζωοκλοπή, ήταν αυτονόητες, βασιζόμενες στη δύναμη των όπλων. Οι αγροτοκτηνοτροφικές ασχολίες των κατοίκων γίνονται εμφανείς από το μέγεθος και το ποσοστό των αποθηκευτικών χώρων στους οικισμούς. Ο δευτερογενής τομέας της βιοτεχνικής παραγωγής ήταν σχεδόν ανύπαρκτος και μόλις εκάλυπτε βασικές οικιακές ανάγκες ως κύρια ασχολία των γυναικών, ενώ το εμπόριο παρέμενε στο επίπεδο της ανταλλαγής προϊόντων. Η οργανωμένη καλλιέργεια της ελιάς ευνοήθηκε ιδιαίτερα από το κράτος κατά το τέλος του 19ου αι., μετατρέποντας τη Μάνη σε ιδιαίτερα πλούσια αγροτική κοινότητα, σε μια προσπάθεια ένταξης της στη γενικότερη αναγέννηση της χώρας.

Το σύστημα των γενών θεωρείται συνέχεια αρχαίων φυλετικών συστημάτων και η επιβίωσή του σε περιοχές της Μεσογείου, κατά τη μεσαιωνική αλλά και τη μεταμεσαιωνική περίοδο, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Βασίζεται

Κοινωνικο-οικονομικά στοιχεία

Κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, σε όλη τη Μεσόγειο συναντώνται οχυροί οικισμοί στις ορεινές περιοχές, σε φυσικά προφυλαγμένα σημεία στο εσωτερικό, δύσκολα στην πρόσβαση. Σε τέτοιες περιοχές η έλλειψη ικανών φυσικών πόρων χαρακτηρίζει την καθημερινή ζωή, ενώ η δυσκολία της επικοινωνίας οδηγεί σε αποσοβόρνηση και στασιμότητα του πολιτιστικού επιπέδου, με αποτέλεσμα την επιβίωση αρχαίων κοινωνικών μορφών.

Σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες, κατά τη διάρκεια των Βυζαντινών και Φράγκικων περιόδων (μέχρι τον 15ο αι.), αλλά και αργότερα, ως τον 18ο αι., ο πληθυσμός της Κάτω Μάνης (Bassa Maina) ήταν διασκορπισμένος σε μι-

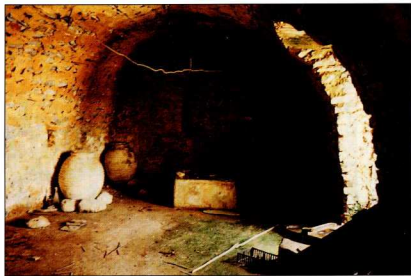

Άλκα: "Παλιομανιάτικες κατοικίες" με πύργο.

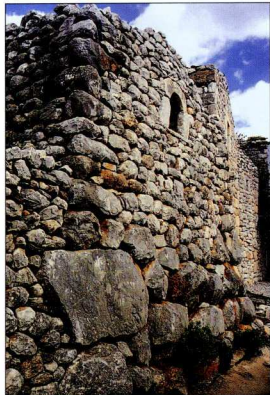
Κατοικία με μεγαλιθική βάση.

Μεγαλιθικοί Πύργοι στους Άνω Μπουζαριούς.

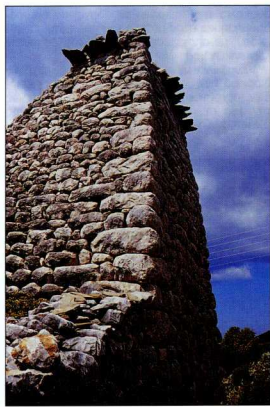
Θολοσκεπές κατώι.

στους δεσμούς αίματος (αρρενογονική αιματοσυγγένεια), έχει ισχυρές πατριαρχικές δομές και αυστηρή ιεραρχία. Η προστασία του γένους και η διατήρηση της ιεραρχίας είναι οι κύριες φροντίδες των μελών του. Σαν γενικό χαρακτηριστικό, κάθε οικογένεια είναι μια πολύ κλειστή μονάδα, λειτουργώντας μέσα στο γένος και μόνο γι' αυτό. Δικαίωμα στην περιουσία έχουν μόνο τα αρσενικά μέλη, μια και σ' αυτά οφείλει το γένος τη δύναμή του: ήταν οι πολεμιστές και υπερασπιστές της περιουσίας και της τιμής του. Το σύστημα του γάμου είναι αυστηρά εξωκοινοτικό, έτσι ώστε τα θηλυκά μέλη να μην έχουν διεκδικήσεις στην πατρική περιουσία. Οι νέες κατοικίες των αρσενικών απογόνων χτίζονται σε προέκταση με τις ήδη υπάρχουσες, έτσι ώστε να δημιουργούν συγκροτήματα με καινό αμυντικό πύργο. Οι λιγότερο ισχυρές οικογένειες, οι **αχαμνότεροι**, δεν έχουν δικαίωμα στην κατασκευή πύργου, ενώ άλλα αδύναμα γένη μπορούν να είναι υπό την προστασία ενός ισχυρότερου, σαν **ακουμπισμένοι**, με ανταλλαγή την προσφορά εργασίας. Η δύναμη του γένους μετρείται από τα αρσενικά μέλη του.

Εκδίκηση με αντίποινα, η **βεντέτα**, ήταν μια κοινή τακτική αυτοδικίας που χαρακτηρίζει κάθε φυλετική κοινωνία. Εξαιτίας αυτής, στα μέσα του 17ου αι. δύο ισχυρά μανιάτικα γένη (Γιατράκοι και Στεφανόπουλοι) εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Μάνη και να μεταναστεύσουν στη Δύση. Η βεντέτα, ως άμεσος τρόπος απο-

νομής δικαιοσύνης για εδαφικές διεκδικήσεις ή εκδίκαση για προβολές κατά της τιμής του γένους, προκαλούσε συχνές προστριβές ανάμεσα στον πληθυσμό, κυρίως στην Κάτω Μάνη, όπου εντέλει τα γένη ζούσαν σε μια συνεχή σύρραξη, με καταστροφικές συνέπειες σε κάθε προσπάθεια συνεργασίας για την επίτευξη κοινών στόχων προόδου.

Κτηριακό τύπο

Ο Βυζαντινολόγος Megaw, το 1932, ήταν ο πρώτος που περιέγραψε κάποιες ιδιαίτερες κατασκευές στην Κάτω Μάνη με την επωνυμία **μεγαλιθικές**. Αναφερόταν σε κατασκευές λαϊκές ή εκκλησιαστικές, πιθανόν κατασκευασμένες ακόμα και πριν από τον 9ο αι., σύμφωνα με τη χρονολόγηση των εκκλησιών από τον Δρανδάκη (9ος αι., 1966), ενώ ακόμα και προϊστορική χρονολόγηση έχει προταθεί για κάποιες από αυτές. Μερικές φαίνεται να έχουν ενσωματωθεί σε υστερότερες (συναντώνται στα χωριά Αρέοπολη, Μίνα, Κοίτα, Χαρούδα) και αποτελούν την ισχυρότατη βάση τους. Ορισμένοι τέτοιοι οικισμοί είναι τελειώς εγκαταλελειμμένοι σε δυσπρόσιτες περιοχές, διαθρόντας από 5-30 οικήματα, πάντα μια εκκλησία, κάποιες δεξαμενές, πύργους, και κάποτε οχυρώσεις. Οι Μανιάτες τις ονομάζουν **Παλιόχωρες**. Όλες είναι χτισμένες με μεγαλιθικό τρόπο, εξαιτίας της χρήσης τεράστιων ογκολίθων (με διαστάσεις μέχρι 1,5 x 1,10 x 1 μέτρα) και του πάχους των τοίχων (1 - 2 μ.). Οι Παλιόχωρες είναι οι πρώτες οχυρές κατασκευές της περιοχής, έξω από τη βυζαντινή παράδοση, μεταφέροντας αρχαίους ή πρώιμους μεσαιωνικούς τρόπους άμυνας και απλόι-κές λύσεις κατασκευής και στέγασης, οι οποίες

επιβίωσαν μέχρι και τα ύστερα χρόνια.

Από τον 13ο αι., επιρροές από το γειτονικό κέντρο του Μυστρά είναι πιο εμφανείς, ενώ από τον 16ο αι. έχουμε πιο σαφείς αναφορές για οχυρούς οικισμούς-κάστρα. Οι διαφορές στις κατασκευαστικές μεθόδους και η γενικευση της χρήσης κονιάματος κατά τον 17ο αι. καθορίζει τη νέα μορφή των οικισμών, λίγο πολύ όπως είναι σήμερα. Από το δεύτερο μισό του 17ου αι. έχουμε, στην **Άνω Μάνη**, την ανάπτυξη του **πυργόπιστου** των πλούσιων καπεταναίων, με ιδιαίτερα φροντισμένες κατοικίες. Τα συγκροτήματα αυτά περιλαμβάνουν, εκτός της κατοικίας, πύργο και βοηθητικά κτήρια, και συνήθως περι-κλείονται με τείχος.

Αντίθετα, στην **Κάτω Μάνη**, η **οχυρή κατοικία** συνεχίζει ενσωματώνοντας τη μεγαλιθική παράδοση στην κατασκευή, και συνυπάρχει με ψηλούς πύργους. Η βασική μονάδα του σπιτιού είναι πάντα από πέτρα και έχει δύο ορόφους. Οι διαστάσεις του είναι 4(-6) x 8(-12)μ. Το ισόγειο, το **κατώι**, ήταν πάντα θολοσκεπές, ενώ ο όροφος, ο **λιακός**, ήταν ο κυρίως χώρος διήμευσης. Οι τοίχοι του ισόγειου ήταν ιδιαίτερα ισχυροί (1-2 μ.), ενώ στον όροφο γίνονταν λεπτότεροι (0,70-0,80 μ.). Τα ανοίγματα ήταν σπάνια στο ισόγειο και ελάχιστα στον όροφο. Η πρόσβαση σ' αυτόν γινόταν από μικρή πόρτα στη μία μακριά πλευρά, συνήθως από κινητή ξύλινη σκάλα, με δυνατότητα εύκολης απομάκρυνσής της σε περίπτωση ανάγκης. Η ενσωμάτωση μεγαλιθικών προϋπαρχουσών κατασκευών είναι συχνό φαινόμενο. Η μεγαλιθική βάση συμπληρώνεται με μικρότερους λίθους. Τέτοιου είδους οικισμοί είναι η Λάγια, η Κοίτα, τα Άλικα, η Μίνα, οι Μπουλαριοί, το κάστρο της Κολοκυθιάς κ.ά.

Έχει υποστηριχθεί ότι η **ακμή των πύργων** από τον 17ο αι. οφείλεται σε επίδραση της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής, εξαιτίας των μισθοφόρων που επέστρεφαν από την Ευρώπη, ειδικά από την Ιταλία. Ανάλογες μορφές με ψηλούς οχυρούς πύργους συναντάμε στην παλική αρχιτεκτονική και ειδικά στην περιοχή της Τοσκάνης (**San Gimignano**). Άλλες απόψεις στηρίζουν βόρειες επιρροές από την ενδοχώρα των Βαλκανίων. Παρ' όλα αυτά, η **μοναστική αρχιτε-**

Παροδική επέκταση των κατοικιών.

Βιογραφία

- Αλεξάνη, Ε. Το γένι και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης, Αθήνα 1980.
- Ανδριώδης, Ι. Ν. *The Inner Manist Group: A Study of the Local Community Change Articulation with Society, αδημοσίευτη Διπλωμή Φιλοσοφίας*. Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, Κολλέγιο Λίνκολν, 1982.
- Καλλιάνη, Χ. *Η Εξέλιξη των Οικισμών της Μάνης*, στο Οικισμοί στην Ελλάδα (εκδ. Οικισμ. Δομημένη), Αρχιτεκτονικό Βιβλίο, Αθήνα 1974.
- Κλάρας, Κ. Πληθυσμός και Οικισμοί της Μάνης, 15ος-19ος αι., Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1995.
- Κορράς, Μ., Τζανόλη, Κ. Η Κοίτη της Μέσης Μάνης και η Αρχιτεκτονική της. Πρόταση Προστασίας και Ανάπτυξης του Οικισμού, Ε.Μ.Π., Αθήνα 1997.
- Κωσταγιαννίδης, Α. *«Αρχιτεκτονική και Παράδοση – Το Πρόγραμμα του ΕΟΓ»*, στο Δελτίο Σχολείου Αρχιτεκτονικής, τ. 4/1977, 11-16, Αθήνα 1987.
- *«Byzantine Architecture in Mani»*, στο *Annals of the British School in Athens*, τόμ. 33, σσ. 137-162, σελ. 17-21, 1932.
- Κωσταγιαννίδης, Ν. - Δημητριάδης, Γ. *Το Μεγαλόβιδο Μνημείο της Μάνης*, στο *Πρακτικά του 4ου Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, τ. 1, Βελιγράδι, Αθήνα 1978.
- Ουράνης, Α. *Το Ιερό και τα Σπήλια του Μυστρά*, στο *Αρχαίο Βυζαντινό Μνημείο Ελλάδος*, τ. 3, σσ. 1-14, Αθήνα 1927.
- Παναγιώτου, Β., Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου, 13ος-18ος αι., τμήμα Αρχαίας της Ευρωπαϊκής Πρακτικής της Ελλάδος, Αθήνα 1983.
- Πετρονίτης, Α. & Συγκρινάτος, *Πελοποννήσιος και Νότια Ελλάδα*, στο *Αρχαιολογικό Βιβλίο*, τ. 9, σσ. 129-153, Αθήνα 1975.
- Σαλιός, Ι. *Μάνη Οικισμοί και Αρχιτεκτονική Εξέλιξη στους Μόρους και Μετόχους Χρόνος*, στο Δελτίο της Εταιρείας Μελετητικών Πολιτισμού και Γενικής Παίδειας, τ. 6*, 79-100, Αθήνα 1983.
- Σαλιός, Ι. *Μάνη, Μέγισσα*, Αθήνα 1992.
- Toping, P. *«The Population of Mores (1685-1715)»*, στο Πελοποννησιακό, Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών 1976-78, Αθήνα 1975.
- Vantaggi, R. *San Geminiano, Town of the Five Towers*, Piungroff, Narni-Terzi 1969.
- Wagstaff, J. M. *«House Types as an Index in Settlements Study. A case study of Greece, Transactions and Papers»*, στο *Institute of British Geographers 37*, σσ. 68-75, Dec. 1969.
- Wagstaff, J. M. *«Anonymous settlement planning in the Mani peninsula»*, στο *Estuaries 22*, σσ. 131, σσ. 198-198, 1985.
- Wagstaff, J.M. *«Vendetta, war and society in the morphogenesis of settlements in the Mani»*, Greece, στο *Estuaries 37*, σσ. 68-75, Dec. 1969.
- Wagstaff, J.M. *«A possible evolution in terms of 'Catalanizing Theory'»*, στο *Institute of British Geographers, Αντίστοιχο από το Journal of New Series*, τόμ. 3, σσ. 2, σσ. 105-117, 1977.

κτονική, όπως την βλέπουμε κυρίως στη χερσόνησο του Άθως, έχει να επιδείξει πολύ ανάλογες μορφές ήδη από τον 11ο αι. Επίσης, ο τύπος της οχυρής κατοικίας με ενσωματωμένο πύργο είναι σύνηθες στο **βυζαντινό κέντρο του Μυστρά** του 13ου αι. με κωνσταντινουπολίτικες αναγωγές.

Εξαιτίας του φυλετικού συστήματος, οι αμυντικές λύσεις είχαν στόχο την προστασία της πατρίας, παρά της κοινότητας. Η αμυντική τακτική διαμορφώνει οχυρές τις κατοικίες, με στόχο την οικογενειακή προστασία, παρά της συλλογικής άμυνας. Οι διάφορες οικογένειες του κάθε νέου αποτελούν μια γειτονιά (το **μαχαλά**), με συνεχόμενα σπίτια, και η περιοχή τους έφερε το όνομα του νέου, με έναν κύριο δρόμο (τη **ρούγα**), μία εκκλησία και ένα νεκροταφείο. Τα ισχυρά γένη, εγκατεστημένα σε στρατηγικά σημεία, κατείχαν από έναν **αμυντικό πύργο**. Οι πύργοι αυτοί ήταν τετράγωνα, κατασκευές (ισωπερικά 2x2,5 μ.), με εξαιρετικά ισχυρούς τοίχους, οι οποίοι γίνονταν λεπτότεροι ψηλότερα. Το δώμα τους ήταν βετό και αποτελούσε το σημαντικότερο σημείο της άμυνας, με πολεμίστρες στο περιμετρικό υψηλό στήθιο. Αρχικά οι πύργοι είχαν 2-3 πατώματα και 10-11 μ. ύψος, αργότερα όμως έφταναν τα 14-15 μ., αλλά και τα 18. Ο πύργος είναι το καταφύγιο του νέου και κατοικείται μόνο σε περιόδους αναταραχής κατά τη διάρκεια των συρράξεων ανάμεσα στα γένη.

Τα συγκροτήματα των γενών διευρύνονται με τη συνεχή προσθήκη νέων οικογενειακών μονάδων, οι οποίες προσκολλούνται στην υπάρχουσα. Οι οικισμοί ακολουθούν στην ίδια λογική της προσθετικής επέκτασης, και αυτός είναι ένας από τους λόγους της παντελούς έλλειψης κοινόχρηστων χώρων για τις συλλογικές λειτουργίες του χωριού. Η λαβρινθώδης μορφή του οικισμού και η απουσία της **πλατείας**, ορόσημο της κοινωνικότητας του παραδοσιακού ελληνικού χωριού, δείχνει την ιδιαιτερότητα της μονιάτικης κοινωνίας που συνίσταται στην απουσία συλλογικής συνειδησίας, αλλά και αντίστροφα, την πεποίθηση ότι δύσκολη της φαιρία. Η κοινωνική ζωή λειτουργεί μέσα στα όρια του νέου, ενώ προς τα υπόλοιπα γένη που συνοικούν στον οικισμό η στάση είναι κάλυπτη και ανταγωνιστική. Έτσι, ο **οχυρός χαρακτήρας των οικισμών** προέρχεται από τον οχυρό χαρακτήρα των οικιών, χωρίς να συναντάται σε καμία περίπτωση αμυντική κατασκευή για το σύνολο της κοινότητας.

20ός αιώνας: νέες εξελίξεις

Η μεταπολεμική περίοδος στην Ελλάδα, και κυρίως οι δεκαετίες του '60 και του '70, χαρακτηρίζονται από τη διόγκωση των μεγάλων αστικών κέντρων, ιδιαίτερα της Αθήνας, και αντίστοιχα από την ερήμωση της υπαίθρου. Η πενία της υπαίθρου έσπρωξε τους κατοίκους της στην εσωτερική μετανάστευση, και εντεινόνταν από την απουσία οποιασδήποτε πολιτικής στήριξης και εκσυγχρονισμού των αγροτικών μεθόδων. Κατά τη δεκαετία του '70 μεγάλες πολιτικές αλλαγές συμβαίνουν στη χώρα. Η νέα επο-

χή, που φαίνεται να ξεκινά με τη μεταπολίτευση, φέρνει ιδέες και αισιοδοξία για νέους πειραματισμούς. Οι μεγάλες προσδοκίες από τον **τουρισμό**, ως πηγή εισροής ξένου κεφαλαίου, τον έκαναν έναν από τους κύριους στόχους της ελληνικής οικονομίας. Οι επικριτές αυτού του τύπου ανάπτυξης φαντάζονταν με τρόπο τους κατοίκους αυτής της χώρας να μετατρέπονται σε γκαρσόνια τουριστών, σε μια μοντέρνα δουλειά, με τη μονοκαλιέργεια ξενοδοξιών στην ελληνική υπαίθρο.

Την ίδια περίοδο, αρχίζει να διαφαίνεται μία τάση επιστροφής σε έναν πιο παραδοσιακό τρόπο ζωής, συγχρόνως με μια αυξανόμενη εκτίμηση αυτού που χάνεται – ανάνηψη ακόμα ζωτικής της κυρίαρχης γενιάς, και αναζήτηση του αυθεντικού και λαϊκού στην ελληνική αρχιτεκτονική. Η ελληνική διανοήση στρέφει το ενδιαφέρον της σε ζητήματα παράδοσης και προστασίας του τοπικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα της χώρας. Το πνεύμα της ειλικρινούς εναντιότητας της ανώνυμης δημιουργίας, και αναζήτησης στη λαϊκή αρχιτεκτονική την υψηλότερη έκφραση της ελληνικότητας. Στις δεκαετίες που πέρασαν η Μάνη, μέσα από, ανεπιτυχίες (ως, κριτικές προσπάθειες ενναλλακτικής τουριστικής αξιοποίησης (Βάθια), και κόπο, κυρίως μέσα από την ιδιωτική πρωτοβουλία, αναζητά νέους τρόπους επίβιωσης με την ανάπτυξη του τουρισμού της. Συνεχίζει πάντως, ευτυχώς για όλους μας, να είναι ένας τόπος μαγικός, ένας τόπος μυστηρίου, αλλά και έμπνευσης.

Σημειώσεις

1. Κωσταγιαννίδης, Ν. από τη λέξη κοκκινοβαλόνια ή κοκκιόβαλο = παλαιό κρήνη, χέρρες που φορούσαν οι κάτοικοι της περιοχής στο κρηνοί τους για να προστατεύονται κατά τις συμπλοκές, η από τους παλιούς Σόλητες, 1982, 3.

Laconic Mani: An Islet of Special Culture and Aesthetic

Lena Lambrinou

Concentrated habitations, distinct in form and use, are observed in Mani. In mountainous and isolated terrain, the character of the Late Byzantine period of their special character is obviously due to the use of specific building materials, the financial activities of their inhabitants and mainly the social scheme of these communities: these houses are fortified dwellings of a patriarchal, in its articulation, society.

The primary concern of their builders was the fortified character of the edifice that secured an effective defense. This character was dictated and formed by the need for passive protection of the family in periods of political imbalance and lack of central power. Mani is such a typical example throughout its history and especially during the period of Turkish occupation. The alternation of conquerors in the broader area, the rise of theft and piracy, as well as the indisputable and absolute tendency of its people to autonomy, contributed to the formation of its idiomatic architecture and to the survival of an archaic structure in its society (e.g. factions and strong inbreeding), characterized by family vendettas.

The sweeping social and economic changes of our time have led to new morphological needs of another way of life, therefore to the development of non-adjustable forms. Thus, the fortified constructions of Kato Mani with their specific functionality, representatives of a peculiar society, today suffer greatly either from an almost absolute abandonment or by often distortive, modern interventions.